

DE SINT-EUSTACHIUSKERK VAN ZICHEM

Situering

De Sint-Eustachiuskerk is de parochiekerk van Zichem, een agrarische gemeente in de Demerstreek van Vlaams-Brabant aan de rand van het Hageland en de Kempen. Het dorp vond zijn oorsprong tussen de 8ste en de 9de eeuw en groeide waarschijnlijk op het einde van de 11de eeuw uit tot een stad. Tijdens de volgende decennia zou Zichem nog verder groeien. De bouw van twee paar wallen rond de stad, de constructie van de burcht en de nu nog steeds bestaande Maagdentoren zijn hier duidelijke illustraties van. De belangrijkste mecenenaten voor deze constructies waren Godfried van Brabant en vervolgens – op het einde van de 14de eeuw - Renier van Schoonvorst. Ook de bouw van de Halle die het centrum was van de lakennijverheid in de stad, toont aan dat Zichem over een belangrijke handelsactiviteit beschikte. Waarschijnlijk vormde ze – samen met het scheeptrekkersambacht - een rechtstreekse concurrent voor de naburige stad Diest.

Bouwgeschiedenis van de Sint-Eustachiuskerk

De precieze datum van het ontstaan van de huidige Sint-Eustachiuskerk blijft onbekend, aangezien we vandaag over geen archieven meer beschikken van deze periode. Wel wordt algemeen aanvaard dat de westertoren het eerste gedeelte van de kerk vormde en rond 1300 is opgericht. Ook is bekend dat Renier II van Schoonvorst bij de afwerking van het koor in 1387 drie glasramen aan de kerk heeft geschonken. Vandaag is nog maar één van de drie glasramen bewaard. Deze stelt de Calvarie voor met centraal Christus aan het kruis, links zijn moeder Maria en rechts zijn leerling Johannes die beiden in een gebaar van rouw de linkerhand naar het hoofd brengen. Het zou mogelijk het oudste nog in situ bewaarde glasraam in België betreffen. Door de onrustige periode zal het echter nog tot de 16de eeuw duren voordat de twee uiterste gedeelten van de kerk met elkaar verbonden worden. Vervolgens volgen verschillende perioden van uitbreidingen en reconstructies mekaar op, waarbij de laatste zich in 1937 situeert. Hierbij worden de zijbeuken verlengd tot aan de westertoren. Vooral de grondige restauratiecampagne onder leiding van de arrondissementsarchitect Van Arenbergh en zijn zoon, eind 19de eeuw, zal hierbij zijn sporen nalaten. Zij zullen de hele kerk – zowel het interieur als het exterieur – aanpakken binnen de tijdgeest van de neogotische beweging: de vroeger geplande, maar nooit eerder gerealiseerde “voltooiingswerken” van de kerk zouden in deze fase immers afgewerkt worden. Na deze restauratiewerken zou enkel het dak van de kerk nog grondig gerestaureerd worden in 1992.

Voor het interieur is het haast zeker dat de kerk al sinds het oorspronkelijke bouwproces bepleisterd en beschilderd was in een sober wit voor de muren en gewelfvlakken en een bruine natuursteenimitatie schildering voor de structurelementen, plinten en de omlijsting van de vensters en eventueel ook de bogen in het koor. Deze situatie werd meermaals overschilderd maar met kleine nuanceverschillen die niet altijd even nauwkeurig te beschrijven zijn.

Bouwmaterialen en afwerkingslagen

Haast de gehele kerk is opgebouwd uit Diestiaanse ijzerzandsteen, een roestbruine en grootkorrelige zandsteen die vaak gebruikt werd voor de historische gebouwen in de Demerstreek. Deze steen kon langs de Demer getransporteerd worden, tot vlak bij de kerk. Diestiaanse ijzerzandsteen kenmerkt

zich door een nogal tere structuur waarvan de afmetingen van de gehouwen steen meestal beperkt in formaat blijft. Dit gesteente kan een zeer gevarieerde kwaliteit bezitten en weinig homogeen zijn. Hierdoor is ze niet altijd geschikt voor het vervaardigen van beeldhouwwerken. Dit verschil in steenkwaliteit kan ook teruggevonden worden in verschillende kerken: zo kenmerkt de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek van Scherpenheuvel zich door een uiterst goede pathologie, terwijl de Sint-Eustachiuskerk veel meer verweerd is.

Huidige problematiek

Mede door de slechte bewaringstoestand van de ijzerzandsteen is het duidelijk dat de kerk kampt met stabiliteitsproblemen. In 2007 werd een gevaarlijk scheurenpatroon opgemerkt in de toren, gelijkaardig aan dit in de kerk van Meldert en de Maagdentoren te Zichem (die tijdens het voorbije jaar gedeeltelijk zijn ingestort). Een dringend standzekerheids- en stabiliteitsonderzoek werd als gevolg opgestart door het gespecialiseerd bureau TRI-Consult, dat reeds in 2001 optrad voor een soortgelijke studie van het koor. Na een onderhandelingsprocedure werd de firma De Neef aangesteld voor de uitvoering van de werken die uiteindelijk eind 2007 werden voltooid.

Voor de toekomstige restauratiewerken van de kerk stelde B.O.A. een faseringsvoorstel op voor de volledige restauratie van de kerk. Hierbij worden vooreerst de restauratiewerken aan het exterieur behandeld, en vervolgens deze aan het interieur. Vooraf dient een uitgebreid vooronderzoek de restauratie grondig voor te bereiden.

De materiaal-technische complexiteit in combinatie met de beperkte beschikbaarheid van de ijzerzandsteen en de problematiek rond authenticiteit, zijn tot op heden onvoldoende wetenschappelijk benaderd. Gezien dit gebrek aan wetenschappelijk onderbouwde kennis is het momenteel vrijwel niet mogelijk om restauratie advies te formuleren met betrekking tot de Diestiaanse ijzerzandsteen in het bijzonder indien conservatie in het gedrang komt en klassieke methodes zoals oppervlakteversterking niet haalbaar zijn.

In de St Eustachiuskerk werden een 9-tal pathologieën van de ijzerzandsteen geselecteerd die ook binnen een ruimer kader geïnterpreteerd kunnen worden als zijnde representatief voor hun toepassingen in het Hageland. Er werd dan ook een vooronderzoeksprogramma uitgewerkt dat een synthese beoogt met betrekking tot de verweringsfenomenen en de haalbaarheid van conservatie van de verweerde Diestiaanse ijzerzandsteen alsook de duurzaamheid van diverse restauratie opties. Deze polemieek benodigt extra benadering gezien de uitgebreide problematiek rond deze Belgische steensoort gekoppeld aan de beperkte beschikbaarheid ervan. Vermits de verschillende gesteentetypes algemeen kenmerkend zijn voor het Hageland en ook de pathologieën een algemeen patroon volgen kan deze studie leiden tot generische resultaten die ook voor andere restauratiedossiers van toepassing kunnen zijn.

In de praktijk zal het materiaal-technisch onderzoek van deze zandsteen gekoppeld worden aan een onderzoek van de overige bouwmaterialen, een archivalisch onderzoek, een gedetailleerd onderzoek van de gebrandschilderde glasramen, een verkennend stratigrafisch onderzoek van de interieurstofferingen en een analyse van de standzekerheid van de hele kerk.

Marc Vanderauwera, ir. architect, Ms in Conservation